

Секція 1
ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАГАЛЬНОГО ТА ВІДКРИТОГО
ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Шахун Василь Іванович,

професор кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
академік НАПрН України

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Наявність суду є одним із основних критеріїв існування демократичної держави, оскільки судова гілка влади в класичній системі стримувань і противаг є чи не найвідповідальнішою за утвердження принципу верховенства права (правовладдя) й забезпечення прав та свобод людини. Вона часто для людей є останньою інстанцією, до якої вони можуть звертатися з метою встановлення справедливості. Саме тому суд має бути доступним для громадян та інших людей, які законно перебувають на території держави, і вони мають обґрунтоване право сподіватися на те, що суд захистить їх від неправомірних посягань будь-яких суб'єктів. Щоб функція судів у державі була дієвою, вони мають бути дійсно незалежними, об'єктивними, неупередженими, компетентними та не зазнавати фінансових і якихось інших матеріальних труднощів. Дуже багато додасть судовій гілці влади її укомплектовування людьми, які, окрім наведених вище критеріїв, матимуть ще й високі моральні якості.

Водночас фундаментом ефективного функціонування судової системи слід визнати чіткі конституційні гарантії судівництва, які мають створювати неодмінні передумови незалежності суддів, підтримки їхньої діяльності й охорони, а також запобіжники для суддів, що допомагало б їм і стимулювало б їх чесно та професійно здійснювати свою діяльність у сфері правосуддя.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України, «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Однією з гарантій забезпечення прав і свобод людини, яка покладає на державу відповідні зобов'язання, є практична реалізація права на доступ до правосуддя.

Частина 1 ст. 55 Конституції України містить загальну норму, яка визначає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушено, створено перешкоди для їх реалізації або має місце інший утиск прав і свобод [1]. Зазначена норма зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у випадку, якщо в законі немає спеціального припису стосовно судового захисту.

Відмова суду в прийнятті позовних та інших заяв або скарг, що відповідають установленим законом вимогам, є порушенням права на судовий захист, яке, відповідно до ст. 64 Конституції України, не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану [1].

У демократичному суспільстві саме суду належить визначальна роль у захисті прав людини і забезпеченні верховенства права. І це цілком логічно. Адже саме суд ставить «останню крапку» в пошуку й утвердженні права при розв'язанні конкретних справ, саме він уособлює (чи принаймні має уособлювати) безсторонність, неупередженість і справедливість. Остаточне рішення суду має бути беззаперечно виконане на практиці, що є невід'ємним складником права на доступ до правосуддя. Чим вищий у країні авторитет суду й правосуддя, чим більшу незалежність має суд у взаємовідносинах із законодавчою та виконавчою владами, тим вищий рівень відповідності верховенству права і демократії самої держави, тим надійніше захищені від можливих посягань права і свободи людини.

Організація та діяльність суду ґрунтуються на низці досить різних за своїм змістом і обсягом принципів. Відправним, визначальним з-поміж них у сучасній державі є принцип незалежності суду й суддів. Він найточніше відображає ідею самостійності судової гілки влади в системі поділу влади.

Незалежність судової влади має кілька аспектів: інституційний, функційний та особистісний (незалежність самих суддів).

Інституційна незалежність судової влади полягає насамперед у тому, що її довірено суддям – носіям цієї влади, які здійснюють її незалежно від законодавчої та виконавчої гілок влади. Ніхто, чи то глава держави, прем'єр-міністр, депутат парламенту, член уряду чи будь-яка інша посадова особа, не може втручатися в діяльність суду й суддів при виконанні ними своїх судових функцій. Істотною гарантією незалежності суду й суддів є наявність демократичної процедури формування суддівського корпусу, що унеможливує вплив на цей процес, а тиск інших гілок влади, соціальних або політичних інститутів – тим більше.

Функційну незалежність суду й суддів визначає насамперед їх безсторонність, тобто право й обов'язок суду й суддів ухвалювати рішення самостійно, неупереджено, тільки на основі Конституції та закону, керуючись принципом верховенства права (правовладдя). Вагомою гарантією об'єктивного, неупередженого й справедливого

здійснення суддею правосуддя є також утілений, переважно на конституційному рівні, принцип суддівського імунітету, який має на меті захистити суддю від можливого зовнішнього незаконного впливу на нього під час здійснення ним своєї професійної діяльності.

Особистісну незалежність судді визначають не лише Конституція та закон, а й особистість самого судді – рівень його компетентності, моральні якості тощо. Вияв цього аспекту суддівської незалежності полягає в наступному:

1) суддя має здійснювати правосуддя незалежно від власних політичних поглядів і переконань, які не можна заборонити жодними законами (на відміну від заборони належності до політичних партій);

2) підкорення судді закону, ухваленому відповідно до демократичної процедури, не означає формального дотримання його букви, ігнорування загальних принципів права та інших його цінностей, відображених у Конституції, актах міжнародного права та міжнародній судовій практиці, тобто передбачає наявність у судді широкого юридичного світогляду;

3) для судді є обов'язковим аргументувати ухвалене ним рішення приписами закону, загальними принципами права, іншими його цінностями та звіряти рішення з відповідною ustalеною судовою практикою;

4) надмірна «нестандартність» судді при ухваленні власних рішень може призводити до порушення одного з важливих принципів судочинства, згідно з яким для однакових справ доконечним є ухвалення однакових рішень, що є неодмінною умовою єдності судової практики й ефективності судочинства;

5) будь-яку свою участь у позасудовій професійній юридичній діяльності, зокрема в різних експертних установах та інститутах, суддя має оцінювати так, щоб це не суперечило незалежному виконанню головної судової функції – здійсненню об'єктивного, неупередженого й справедливого правосуддя.

Отже, зазначене вище свідчить про те, що *незалежність суду й суддів* визначають не лише досконалість законодавчої бази, яка відповідає сучасним загальносвітовим та європейським цінностям і стандартам, що на них базується судоустрій і судочинство, а й ступінь розвиненості громадянського суспільства, рівень правничої культури в представників законодавчої та виконавчої влади і самого суддівського корпусу.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : Основний Закон від 28 черв. 1996 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.